

KORNELIA CZERWIŃSKA

BIAŁA ŁASKA JAKO ELEMENT SPOŁECZNEGO WIZERUNKU OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ WZROKU

Zmiany kulturowe dążące do uznania heterogeniczności za normę i wartość oraz nadania możliwie jak najbardziej inkluzyjnego charakteru przestrzeni publicznej sprzyjają kształtowaniu tożsamości zgodnie z osobistymi preferencjami. Nowoczesna technologia czyni tożsamość bardziej płynną, umożliwiając dokonywanie elastycznych zmian w obrazie własnej osoby. Mimo kulturowej dominacji indywidualizmu ciało wciąż pozostaje konstruktem, który powinien mieścić się w społecznie akceptowanym kanonie (Świgost, 2012). Ciało jako podstawowe medium podmiotowości, przeżyć i bezpieczeństwa jest istotnym składnikiem tożsamości, a jego widoczne uszkodzenie sytuuje osobę w kategorii inności zazwyczaj negatywnie wartościowanej przez otoczenie (Czerwińska, 2023). Niepełnosprawne ciało wyzwała określone przekonania i oczekiwania społeczne, utrudnia tym samym spersonalizowaną autoprezentację, gdyż odbiór osoby jest dokonywany głównie przez pryzmat obserwowanego defektu. Społeczne następstwa widocznego piętna mogą skłaniać osobę z niepełnosprawnością do maskowania dysfunkcji i dostosowywania swojego wyglądu do przyjętych ogólnie standardów wizerunkowych. Istotne w tym kontekście staje się korzystanie z pomocy i technologii asystujących, których publiczne użytkowanie ujawnia, a więc w pewnym sensie kreuje niepełnosprawność w przestrzeni społeczno-kulturowej (Zdrodowska, 2018). Przykładem tego typu pomocy jest biała laska, będąca znakiem rozpoznawczym osób z niepełnosprawnością wzroku.

Biała laska początkowo była wykorzystywana jako wsparcie w podróży i przemierzaniu się oraz stanowiła sygnał dla otoczenia, że jej właściciel ma problemy

Dr KORNELIA CZERWIŃSKA – Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Instytut Pedagogiki Specjalnej, Zakład Tyflopedagogiki; adres do korespondencji: ul. Szczęśliwicka 40, 02-353 Warszawa, e-mail: kczerwinska@aps.edu.pl; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4064-6255>.

wzrokowe. Z czasem stała się podstawowym narzędziem pozwalającym osobie niewidomej pozyskać informacje o poznawanym terenie i zapewnić sobie bezpieczeństwo dzięki wykrywaniu przeszkód. Obecnie są dostępne laski wyposażone w dodatkowe funkcje np. ostrzeganie przed przeszkodami na wysokości głowy czy pasa, informowanie o zmianach światła na przejściu dla pieszych, wykrywanie barier z kilku metrów (Garbat, 2015), jednak identyfikacyjna funkcja białej laski nadal pozostaje niezmienna. Mimo znacznego postępu technologicznego i pojawienia się wielu nowych rozwiązań wspomagających orientację przestrzenną i mobilność biała laska wciąż należy do najpopularniejszych pomocy stosowanych przez osoby z niepełnosprawnością wzroku, a opanowanie technik poruszania się z nią stanowi podstawowy moduł w treningach rehabilitacyjnych.

Literatura poświęcona korzystaniu z laski jest obszerna, jednak w większości koncentruje się na zagadnieniach technicznych i metodycznych, zaś problem roli białej laski w autoprezentacji i kształtowaniu relacji społecznych jest słabo rozpoznany empirycznie (Hersh, 2015). Celem artykułu jest przedstawienie na podstawie analizy literatury przedmiotu różnorodnych doświadczeń osób z niepełnosprawnością wzroku w zakresie stosowania białej laski, w tym społeczno-kulturowych uwarunkowań negatywnych postaw wobec tego narzędzia jako elementu publicznego wizerunku.

BIAŁA LASKA – OBNAŻANIE CZY WYZWALANIE NIEWIDZĄCEGO CIAŁA?

Stosunek osób z niepełnosprawnością wzroku do korzystania z białej laski jest bardzo zróżnicowany. Obejmuje wiele doświadczeń rozciągających się między skrajnym odrzuceniem tej pomocy jako obnażającej uszkodzenie ciała i powodującej u innych strach, litość, niechęć a pełną akceptacją, której towarzyszy poczucie wyzwolenia z ograniczeń ciała (Hersh, 2015). Na przyjęcie określonej postawy wpływają przede wszystkim takie zmienne, jak stopień uszkodzenia wzroku (niewidzenie vs. słabowzroczność), rodzaj dysfunkcji (wrodzona vs. nabyta), reakcje otoczenia i dostępność wsparcia.

Wśród wielu mitów związanych z białą laską znajduje się przekonanie, że jest ona narzędziem dedykowanym wyłącznie osobom całkowicie pozbawionym wzroku (Więckowski, 2015). Ten fałszywy sąd to jeden z czynników utrudniających osobom słabowidzącym wybór białej laski jako pomocy w poruszaniu. Z przeprowadzonych analiz wynika, że znaczny odsetek osób słabowidzących nie korzystał z laski, uzasadniając to brakiem potrzeby tego typu wsparcia, osobistą niechęcią lub nadmierną i niepotrzebną uwagą ze strony otoczenia. Jednakże osoby te nie oceniały

siebie jako „bardziej pewne” w zakresie możliwości samodzielnego podróżowania niż osoby niewidome, a w sytuacji zagubienia w terenie rzadziej zwracały się z prośbą o pomoc. Stosunkowo często wykorzystywały też inne urządzenia niż tradycyjna laska, które ułatwiały im poruszanie się, a jednocześnie nie doprowadzały do ich identyfikacji jako osób o obniżonej sprawności (Ajuwon i in., 2022). Dane te są zgodne z obserwacjami instruktorów orientacji przestrzennej i mobilności, którzy wskazują na takie strategie maskowania problemów wzrokowych przez osoby słabowidzące niekorzystające z laski, jak: sprawdzanie trasy parasolem, przyjmowanie nienaturalnej postawy ciała (np. chodzenie bokiem, nadmierne pochylenie tułowia), przemieszczanie się od latarni do latarni, poruszanie się wyłącznie z członkiem rodziny (Mokańska, 2020). Paradoksalnie niektóre z tych strategii prowadzą do przemieszczania się w sposób oceniany jako dziwaczny, niezrozumiały, budzący niepokój, a tym samym zdradzający odmienność osoby. Należy zauważyć, że maskowanie łączy się z wysokimi kosztami emocjonalnymi związanymi z koniecznością stałego monitorowania własnego zachowania oraz z obawą przed ujawnieniem dysfunkcji, a przede wszystkim może narażać osobę na niebezpieczeństwo.

Autoprezentacyjna kontrola informacji na temat piętna jest zagadnieniem złożonym. Z jednej strony uwidocznienie problemów wzrokowych poprzez użycie białej laski uwalnia osobę od ciągłego rozstrzygania dylematu, w jakich okolicznościach ujawnić czy zataić swoją dysfunkcję, co pozwala uniknąć przeciążenia psychicznego związanego z udawaniem i daje wyraz pełnej akceptacji siebie. Jednak z drugiej strony ukrycie piętna stwarza szansę na nawiązanie relacji nieobciążonych od pierwszej chwili uprzedzeniami (Czerniak, 2016). Badania przeprowadzone wśród adolescentów z niepełnosprawnością wzroku ukazały związek wieku ze stosowaniem strategii ukrywania. Młodszy badani częściej byli gotowi maskować niepełnosprawność wzroku, zaś starsi dążyli do wypracowania wizerunku kompetentnego użytkownika przestrzeni poprzez przemieszczanie się z laską. Maskowanie miało miejsce wyłącznie w przestrzeni publicznej, gdzie mogło dojść do przypadkowego spotkania z przechodniami. W kontaktach z rodziną, przyjaciółmi i znajomymi zachowania takie nie były konieczne, gdyż dysfunkcja wzroku była odbierana jako element wieloaspektowej tożsamości danego nastolatka, nie zaś centralna właściwość definiująca go w pełni jako osobę (Worth, 2013). Badania zrealizowane w grupie seniorów pozwalają stwierdzić, że obawa przed piętnem niewidzenia może być tak silna, że decyzja o niekorzystaniu publicznie z laski jest podtrzymywana nawet w przypadku doświadczenia tak krępujących sytuacji, jak próba prowadzenia rozmowy z manekinem sklepowym czy zderzenie z lustrem (Hogan, 2012).

Rezygnacja z białej laski często wynika z chęci uniknięcia piętna bycia niewidomym, które wyzwała u obserwatora stereotypowe opinie o tym rodzaju niepełnosprawności. Kulturowe skojarzenia niewidzenia z pasywnością, bezradnością,

zależnością, niekompetencją, tajemniczością czy melancholią (Szabała, 2012) sprzyjają postawom paternalistycznym i nadopiekuńczości, które narażają użytkowników białej laski na natrętne pytania, intruzywną pomoc, nacechowane litością komentarze (Romo i in., 2022). Strach, zakłopotanie czy wrogość jako częste reakcje na niepełnosprawne wzrokowo osoby w sytuacjach ekspozycji społecznej mogą wzmacniać niechęć do używania białej laski oraz generować wstyd związany z tą formą lokomocji (Shinohara i Wobbrock, 2011). Poruszanie się w przestrzeni publicznej staje się wówczas nieustannym wyzwaniem ze względu na konieczność stałego konfrontowania się z przekonaniem o cielesnej odmienności wartościowanej negatywnie (Worth, 2013; Czerwińska, 2023). Nie bez znaczenia pozostają wciąż aktualne asocjacje białej laski z biedą i żebractwem (Pasterny, 2016a). Stygmatyzacja wiążąca się z używaniem laski jest niestety szeroko rozpowszechniona i stanowi istotną barierę w inkluzji społecznej osób z niepełnosprawnością wzroku.

Społeczna dystynkcja wywoływana tradycyjną i kulturowo rozpoznawalną pomocą techniczną może mieć również pozytywny i pożądany przez osobę z niepełnosprawnością charakter, gdyż wyzwala określone zachowania (Zdrodowska, 2018). Widok osoby z białą laską wzbudza troskliwą uwagę, skłania do udzielania informacji o otoczeniu, zwiększa ostrożność u kierujących pojazdami, sygnalizuje pieszym konieczność ustąpienia miejsca na chodniku. Gwarantowane prawnie przywileje dla osoby z niepełnosprawnością wzroku jako uczestnika ruchu drogowego są powiązane z wymogiem posługiwania się białą laską (Jurgielewicz-Delegacz, 2016). Identyfikacyjna funkcja omawianego narzędzia, jednoznacznie sygnalizująca występowanie u posiadacza całkowitej lub częściowej niemożności odbioru informacji wzrokowych, zapobiega negatywnym reakcjom otoczenia w wielu sytuacjach, m.in. takich jak przypadkowy kontakt fizyczny, nierozpoznanie osoby i brak zwyczajowych pozdrowień, ignorowanie sygnałów pozawerbalnych w interakcji (Worth, 2013; Reimann, 2018). Odbiegające od standardów formy działań stają się dla innych zrozumiałe, zazwyczaj towarzyszy im akceptacja i próby dostosowania sytuacji do specyficznych możliwości i potrzeb osoby z niepełnosprawnością wzroku (Pasterny, 2016b). Przekazywana za pośrednictwem białej laski informacja o dysfunkcji wzroku zwiększa więc gotowość osób pełnosprawnych do niesienia pomocy, co obrazuje poniższa wypowiedź 54-letniej kobiety, która stopniowo traciła wzrok:

Bez laski czasem ludzie się nie orientują, że nie widzę. To ma jednak swoje negatywne skutki, nieporozumienia itd. Często specjalnie biorę laskę w rękę, żeby sytuacja była jasna. W porównaniu z przeszłością, gdzie jako osoba słabowidząca, z czasem bardzo słabowidząca, próbowałam o coś zapytać, czy poprosić o jakąś pomoc (co oczywiście robiłam w ostateczności), to nieraz spotykałam się w najlepszym razie

ze zdziwieniem, czasem jakimś niesmacznym komentarzem. A teraz sprawa jest klarowna dla otoczenia. Jak już się przełamie w swojej głowie opór, to laska ułatwia życie na wielu płaszczyznach¹.

Warto także zwrócić uwagę na ujmowanie korzystania z białej laski jako działania sprzyjającego inkluzji społecznej. Taką interpretację posługiwania się laską jako symbolem niewidzenia przedstawiła 48-letnia kobieta z nabytą dysfunkcją wzroku:

Oczekujemy od otoczenia, żeby nam pomagało, od ludzi, żeby byli otwarci, żeby nas rozumieli. No, ale skąd przypadkowa osoba w autobusie, w sklepie, gdziekolwiek, ma wiedzieć, że ja mam problem ze wzrokiem [...]. Jeżeli my mamy jakieś oczekiwania i oczekujemy czegoś od większej grupy ludzi, to musimy też dać coś z siebie. Chodzi o to, żeby ci, od których czegoś oczekujemy, mieli możliwość zrozumienia naszych potrzeb. A jak mają zrozumieć, jak nie wiedzą, z kim mają do czynienia.

Pozytywne ustosunkowanie do białej laski jako pomocy w lokomocji i regulacji kontaktów społecznych podkreślają nasycone emocjonalnie, czasem żartobliwe jej określenia stosowane przez użytkowników, np. „blondyna”, „magiczna różdżka”, „wierna przyjaciółka”, „mała rzecz o dużej mocy”, „śliczna”, „jak pierwsza miłość” (Worth, 2013; Hersh, 2015; Pasterny, 2016a, 2016b), które wyraźnie kontrastują z terminami pojawiającymi się w narracjach osób przejawiających jawny opór wobec posługiwania się tym narzędziem – „to”, „wielki, długi kij”, „ciężar”, „krab”, „coś, co robi z ciebie dziwaka”, „wyróżnia mnie jako innego” (Shinohara i Wobbrock, 2011; Hogan, 2012; Worth, 2013). Co ciekawe, estetyczne walory laski oraz jej miejsce w świadomym kreowaniu osobistego wizerunku zgodnego z obowiązującym kanonem piękna są bardzo istotne dla niewidomych użytkowników, zwłaszcza płci żeńskiej. Badania jakościowe (Kaplan-Myrth, 2000) dowiodły, że osoby z niepełnosprawnością wzroku wykazują się bardzo dobrą znajomością współczesnych ideałów kobiecego i męskiego ciała opierających się przede wszystkim na odczuciach wizualnych. Osoby te, świadome znaczenia wyglądu zewnętrznego

¹ Przytoczone w artykule wypowiedzi kobiet posługujących się białą laską pochodzą z częściowo ustrukturalizowanych wywiadów przeprowadzonych przez autorkę w okresie 20–27.08.2023 r. U badanych występowały wrodzone schorzenia układu wzrokowego, które skutkowały stopniową utratą wzroku. Mieszkające w dużych aglomeracjach miejskich kobiety poruszały się samodzielnie. Cytaty te stanowią wyłącznie materiał ilustracyjny i nie powinny być interpretowane jako empiryczne przykłady pochodzące z systematycznych badań. Ich zamieszczenie podyktowane jest rekomendowanym we współczesnych analizach naukowych postulatem oddania głosu bezpośrednio przedstawicielom grup mniejszościowych.

w relacjach międzyludzkich, podejmują liczne działania ukierunkowane na uzyskanie możliwie jak najwyższej atrakcyjności fizycznej. Dbalność o aparycję jest wyrażana przede wszystkim przez systematyczne zabiegi higieniczne i kosmetyczne, makijaż oraz dobór ubrania, fryzury, perfum. Ograniczona zdolność samokontroli wizerunku skłaniała badanych do zwracania się z prośbą o opinię do osób widzących, przy czym osoby z dysfunkcją wzroku były świadome subiektywnego charakteru tych ocen oraz barier mentalnych w bezpośrednim przekazie przykrych informacji o ciele drugiego człowieka. Kreacja pozytywnego wizerunku jest szczególnie ważna dla kobiet, które poprzez odpowiedni dobór stroju i akcesoriów starają się przełamywać stereotyp nieatrakcyjnej, bezbarwnej osoby niewidomej (Hammer, 2012) i prezentować styl odpowiadający najwyższym standardom mody (Romo i in., 2022). Troska o powierzchowność wyrażająca dążenia normalizacyjne, obejmuje także białą laskę jako stały element stylizacji, co potwierdza poniższa wypowiedź niewidomej kobiety.

Zawsze dbałam, żeby moja laska była estetyczna. Trochę uważam ją za gadżet. Zawsze pilnowałam i bardzo denerwowało mnie to, kiedy zaczynała się robić taka obdarta... Ona jest wtedy taka nieestetyczna, troszkę zniszczona. Wtedy mi to przeszkadza. Tak jak przeszkadza mi, że mam buty zniszczone, tak jak przeszkadza mi, że mam, nie wiem, zniszczoną torebkę [...] dla mnie ma znaczenie, żeby ta laska była ładna, zgrabna, żeby pasowała. No i nie ukrywam, że parę razy ktoś zwrócił moją uwagę, że mam ładną laskę. I było to dla mnie komplementem. Potraktowałam to jak komplement.

Estetyka pomocy wspomagających jest – obok ich funkcjonalności – podstawowym kryterium wyboru przez niepełnosprawnych wzrokowo użytkowników, którzy chętniej decydują się na urządzenia pozbawione negatywnej symboliki i wyróżniające się nowoczesną formą. Tradycyjny wygląd laski zwiększa więc ryzyko jej odrzucenia (dos Santos i in., 2022). Kwestia związków płci i postawy wobec korzystania z białej laski jest interesującym obszarem badawczym. Dotychczasowe nieliczne analizy dostarczają pewnych danych o większym znaczeniu wstydu i poczucia winy u kobiet tracących wzrok, przejawiających niechęć wobec tej formy poruszania się. Należy zwrócić tu uwagę na kwestię względów bezpieczeństwa, gdyż kobiety z niepełnosprawnością wzroku deklarowały obawy przed doświadczeniem przemocy, także seksualnej, w sytuacji przemieszczania się z laską, która dla potencjalnych napastników jest widocznym znakiem niemożności rozpoznania twarzy i ograniczonej kontroli otoczenia (Hersh, 2015).

Społeczno-kulturowe aspekty nauki posługiwania się białą laską, w tym lęk przed stygmatyzacją i problemy tożsamościowe, są mocno akcentowane w anali-

zach procesu adaptacji osoby do nagłej (Czerwińska, 2015) lub stopniowej utraty wzroku (Hayeems i in., 2005; Hogan, 2012). W przypadku urazu następującego w nieoczekiwanych okolicznościach początkowo obserwuje się całkowite odrzucenie białej laski jako atrybutu grupy mniejszościowej, którą pacjent traktuje jako zupełnie mu obcą. Pejoratywne wartościowanie niewidzenia i przekonanie o przejściowym charakterze doświadczanych problemów zdrowotnych wzmagają niechęć osoby do nauki zaspokajania potrzeb w sposób alternatywny, typowy dla osób z dysfunkcją wzroku. Brak akceptacji swojej obecnej kondycji skutkuje jawnym oporem wobec pomocy, budzących jednoznaczne skojarzenia z danym rodzajem niepełnosprawności (Konarska, 2019), zwłaszcza gdy są one używane w sytuacji ekspozycji społecznej. Obawa przed stygmatyzacją skłania niejednokrotnie osobę do wykorzystania w lokomocji innych przedmiotów jako surogatów laski (parasol, kijek *nordic walking*, kij hokejowy, torba zakupowa na kółkach) mimo świadomości zwiększonego ryzyka upadku czy uszkodzenia ciała (Czerwińska, 2015) bądź do rezygnacji z niezależności na rzecz poruszania się z przewodnikiem, najczęściej członkiem rodziny. Na tym etapie przystosowania do utraty wzroku niechęć wobec białej laski często łączy się z przekonaniem, że narzędzie to pozbawia użytkownika indywidualności, gdyż jego widok natychmiast uruchamia u obserwatorów myśl o niewidzeniu. Osoba przestaje więc być postrzegana jako podmiot, a staje się przedstawicielem stereotypizowanej grupy społecznej. Ta depersonifikacja sprawia, że utrata wzroku nie jest już tylko doświadczeniem osobistym, lecz nabiera cech procesu społecznego lub intersubiektywnego (Berndtsson, 2001). Postawa wobec korzystania z laski zmienia się stopniowo wraz z rozwiązaniem zamętu tożsamościowego i pomyślnym przejściem od spostrzegania siebie jako osoby widzącej do włączenia niewidzenia w obraz Ja. Czynnikiem środowiskowym sprzyjającym korzystaniu z laski będą wówczas zachęty i wsparcie ze strony rodziny i przyjaciół, niska dostępność osób, które mogłyby podjąć rolę przewodnika, oraz profesjonalna pomoc ze strony instruktorów orientacji przestrzennej i mobilności. Natomiast wśród czynników osobowych fundamentalną rolę odgrywają pomyślna tranzycja do postrzegania siebie jako osoby niewidomej, pozytywny obraz siebie, pragnienie niezależności (Hersh, 2015). Akceptacja białej laski jako pomocy w przemieszczaniu się i elementu codziennego wizerunku wymaga pokonania wielu barier mentalnych związanych z uczuciami smutku, frustracji, złości, lęku, zakłopotania, wstydu. Z tego powodu trening orientacji przestrzennej nie powinien ograniczać się jedynie do nabywania umiejętności funkcjonalnych, lecz uwzględniać także pracę nad stanem psychicznym osoby. Rekomenduje się stosowanie technik poznawczo-behawioralnych pozwalających skutecznie przezwyciężyć najczęstsze obawy związane z mobilnością, m.in. lęk interpersonalny aktywowany w sytuacjach związanych z kontaktami międzyludzkimi, strach przed zagrożeniem fizycznym oraz

lęk przed oceną społeczną (Baskett, 2005). Ponadto zaleca się trening asertywności wzmacniający pewność siebie i poszerzający repertuar strategii radzenia sobie, np. ćwiczenia właściwego odmawiania zbędnej pomocy (Hogan, 2012). Konieczne jest także obniżenie poziomu zawstydzenia i skrępowania odczuwanego w sytuacjach poruszania się z białą laską w przestrzeni publicznej. Uczucia te nasilają się zazwyczaj w momentach konfrontujących użytkownika laski z jego publicznym wizerunkiem sprzed utraty wzroku i mogą skutkować wycofaniem się z kontaktów społecznych lub rezygnacją z samodzielnego przemieszczania się. Emocjonalne bariery doświadczane przez osoby tracące wzrok obrazuje wypowiedź 50-letniej kobiety z progresywnym schorzeniem układu wzrokowego:

Wszystko było pięknie, dopóki nie wróciłam z kursu orientacji do domu i tam, gdzie mnie ludzie znali (normalnie poruszającą się), nagle mam wyjść z białą laską! To już nie było takie łatwe. Wydawało mi się, że wszyscy na mnie patrzą, co wywoływało jeszcze większe napięcie, a już samo chodzenie z laską po niewidomemu było stresujące. No i czasem ludzie, którzy otwarcie rzucali głośno hasła w stylu: „Jaka tragedia! Taka młoda i takie nieszczęście!” itp. Musiałam mieć naprawdę konkretny powód, żeby wyjść z laską tam, gdzie ludzie mogli mnie zobaczyć.

Wstyd odczuwany z powodu poruszania się z białą laską skłania osoby, które utraciły wzrok, do podejmowania działań minimalizujących ryzyko bycia dostrzeżonymi i rozpoznanymi jako niewidome. W narracjach osób tracących wzrok i instruktorów orientacji przestrzennej (Hersh, 2015; Mokańska, 2020) pojawiają się takie przykłady unikania konfrontacji z nowym wizerunkiem, jak m.in. wyjazd za granicę w celu odbycia treningu korzystania z laski, ukrywanie laski w obszernych ubraniach i wysuwanie jej z rękawa po oddaleniu się od swojego miejsca zamieszkania, przemieszczanie się z częściowo tylko rozłożoną laską i częste jej składanie, używanie laski jedynie w towarzystwie osób nowo poznanych. Należy podkreślić, że trudne przeżycia emocjonalne osób z nabytym niewidzeniem są niejednokrotnie potęgowane przez reakcje członków rodziny, którzy bezpośrednio wyrażają swój negatywny stosunek do widoku laski jako emblematu niepełnosprawności, co ukazuje wypowiedź osoby tracącej wzrok:

Wyjęcie laski to w ogóle było przyznanie się, tak jakby pogodzenie się z tym, że praktycznie nie widzę. Unikałam tego dość długo, ryzykując poruszanie się za ludźmi itd. [...] Wezniejszej mama nawet jak przy sprzątanu wyjęłam na chwilę białą laskę z szafki, to reagowała gwałtownie „schowaj to, niech ja jej nawet nie widzę”.

Dynamiczne zmiany w relacji biała laska–użytkownik są rejestrowane także w przypadku stopniowej utraty wzroku, w trakcie której przyjęcie narzędzia zwy-

czajowo kojarzonego z osobami całkowicie niewidomymi problematyzuje kwestie tożsamości osoby, która identyfikuje się jako jednostka wciąż mająca funkcjonalne możliwości wzrokowe. Osoby słabowidzące, zwłaszcza adolescenti i młodzi dorośli, wyrażają frustrację i niezadowolenie związane z brakiem społecznego zrozumienia ich specyficznych potrzeb i możliwości. Tożsamościowa odrębność tej populacji wydaje się wciąż kategorią rozmytą w świadomości społecznej. Grupa ta sytuuje się między dualistycznymi oczekiwaniami społeczeństwa dotyczącymi osób niewidomych i widzących (Worth, 2013), często bywa też mylona z osobami z wadą wzroku (Czerwińska, 2017). Tranzycji z postrzegania siebie jako słabowidzącego do akceptacji konieczności wspomagania się w lokomocji białą laską zwykle towarzyszy silne uczucie smutku, żalu, zawodu, złości łączące się z odczuciem doznania porażki w walce z progresywnym schorzeniem. Niejednokrotnie doświadczane cierpienie skutkuje stosowaniem nieadaptacyjnych strategii radzenia sobie (Fraser i in., 2019).

Mimo konieczności przełamania barier mentalnych związanych z symboliką białej laski wiele osób z niepełnosprawnością wzroku uznaje osiągnięcie biegłości w poruszaniu się z tą pomocą za doświadczenie prawdziwie wyzwalające, prowadzące do autonomii decyzyjnej i wykonawczej. Zdolność do całkowicie samodzielnej i bezpiecznej lokomocji sytuuje osobę z dysfunkcją wzroku w roli twórczego decydenta przestrzeni (Worth, 2013) i umożliwia partycypację w głównym nurcie życia publicznego. Biała laska staje się w takim kontekście symbolem niezależności i samostanowienia.

*

Niepełnosprawność wzroku jest zarówno konkretnym stanem uszkodzenia podstawowego zmysłu, który wymaga wypracowania określonych mechanizmów kompensacyjnych, jak i swego rodzaju konstruktem społecznym (Jenks, 2005). Roli białej laski nie można więc rozpatrywać tylko w odniesieniu do nauki technik poruszania się, lecz jest również konieczne dostrzeżenie szerszego, społeczno-kulturowego wymiaru takiej formy lokomocji, w tym jej wpływu na proces kształtowania przestrzeni publicznej o inkluzyjnym charakterze. Dotychczasowe analizy poświęcone białej lasce jako elementowi wizerunku osób z niepełnosprawnością wzroku są nieliczne i najczęściej opierają się na badaniach interpretatywnych ukazujących subiektywną perspektywę doświadczeń użytkowników tego narzędzia. W narracjach osób niewidomych i słabowidzących pojawia się wiele sprzeczności – biała laska ujawnia posiadaną dysfunkcję, ale też ma moc uwalniania z ograniczeń uszkodzonego ciała. Poprzez swą jednoznaczną symbolikę niejako kreuje niepełnosprawność i naznacza piętnem, z drugiej zaś strony wzmacnia sprawczość użytkownika. Wielość i złożoność wątków pojawiających się na osi biała laska–osoba niewidoma–społeczeństwo implikuje konieczność prowadzenia interdyscyplinarnych badań, w tym zwłaszcza analiz uwzględniających kwestie płci i różnic międzykulturowych.

BIBLIOGRAFIA

- AJUWON, P. M., OLAWUWO, S. O., AHON, A. T., GRIFFIN-SHIRLEY, N., NGUYEN, T., i STALLINGS, R. Y. (2022). Orientation and Mobility Services in Nigeria by Vision Status. *International Journal of Special Education*, 37(2), 1–13. <http://doi.org/10.52291/ijse.2022.37.35>
- BASKETT, L. (2005). Fear of Orientation and Mobility. *International Congress Series*, 1282, 469–473. <http://doi.org/10.1016/j.ics.2005.05.104>
- BERNDTSSON, I. (2001). *Förskjutna horisonter: Livsförändring och lärande i samband med synnedsättning eller blindhet* [Praca doktorska, University of Gothenburg]. Gothenburg University Library. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/15271>
- CZERNIAK, A. (2016). O piętnujących i piętnowanych – psychologiczne aspekty relacji piętnowania. *Państwo i Społeczeństwo*, 16(1), 11–27.
- CZERWIŃSKA, K. (2015). Samostanowienie w rehabilitacji dorosłej osoby ociemniałej. W: J. Głodkowska (red.), *Personalistyczne ujęcie fenomenu niepełnosprawności* (s. 152–168). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- CZERWIŃSKA, K. (2017). Functioning of People With Low Vision as Perceived by Nondisabled Adolescents. W: J. Baran, I. Gałuszka, i S. Olszewski (red.), *Chosen Topics of Supporting Persons With a Disability* (t. 3, s. 11–23). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- CZERWIŃSKA, K. (2023). Mine or Alien? The Experience of Body and Corporeality in Sudden Vision Loss. *Horyzonty Wychowania*, 22(62), 53–62. <http://doi.org/10.35765/hw.2023.2262.07>
- DOS SANTOS, A. D. R., FERRARI, A. L. M., MEDOLA, F. O., i SANDNES, F. E. (2022). Aesthetics and the Perceived Stigma of Assistive Technology for Visual Impairment. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 17(2), 152–158. <http://doi.org/10.1080/17483107.2020.1768308>
- FRASER, S., BEEMAN, I., SOUTHALL, K., i WITTICH, W. (2019). Stereotyping as a Barrier to the Social Participation of Older Adults With Low Vision: A Qualitative Focus Group Study. *British Medical Journal Open*, 9(9), e029940. <http://doi.org/10.1136/bmjopen-2019-029940>
- GARBAT, M. (2015). *Historia niepełnosprawności. Geneza i rozwój rehabilitacji, pomocy technicznych oraz wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami*. Gdynia: Novae Res.
- HAMMER, G. (2012). Blind Women's Appearance Management: Negotiating Normalcy Between Discipline and Pleasure. *Gender & Society*, 26(3), 406–432. <http://doi.org/10.1177/0891243212438263>
- HAYEEMS, R. Z., GELLER, G., FINKELSTEIN, D., i FADEN, R. R. (2005). How Patients Experience Progressive Loss of Visual Function: A Model of Adjustment Using Qualitative Methods. *British Journal of Ophthalmology*, 89(5), 615–620. <http://doi.org/10.1136/bjo.2003.036046>
- HERSH, M. (2015). Cane Use and Late Onset Visual Impairment. *Technology and Disability*, 27(3), 103–116. <http://doi.org/10.3233/TAD-150432>
- HOGAN, C. L. (2012). Stigma, Embarrassment and the Use of Mobility Aids. *Vision Rehabilitation International*, 5(1), 49–52.
- JENKS, E. B. (2005). Explaining Disability. Parents' Stories of Raising Children With Visual Impairments in a Sighted World. *Journal of Contemporary Ethnography*, 34(2), 143–169. <https://doi.org/10.1177/089124160427206>
- JURGIELEWICZ-DELEGACZ, E. (2016). Osoby niepełnosprawne – w tym niewidome i słabowidzące – jako uczestnicy ruchu drogowego. *Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka*, 19, 131–151.
- KAPLAN-MYRTH, N. (2000). Alice Without a Looking Glass: Blind People and Body Image. *Anthropology & Medicine*, 7(3), 277–299. <http://doi.org/10.1080/713650612>
- KONARSKA, J. (2019). *Niepełnosprawność w ujęciu interdyscyplinarnym*. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
- MOKAŃSKA, L. (2020). Wstyd się wstydzić. *Laski*, 26(4), 93–96.
- PASTERNY, H. (2016a). Moja przyjaciółka blondyna. *Laski*, 22(1-2), 109–136.

- PASTERNY, H. (2016b). Wyboista droga do kościoła. *Laski*, 22(6), 118–145.
- REIMANN, M. (2018). Opowiadanie niepełnosprawności. Esej autoetnograficzny. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura*, 10(1), 30–37. <http://doi.org/10.24917/20837275.10.1.3>
- ROMO, L. K., ALVAREZ, C., i TAUSSIG, M. R. (2022). An Examination of Visually Impaired Individuals' Communicative Negotiation of Face Threats. *Journal of Social and Personal Relationships*, 40(1), 152–173. <http://doi.org/10.1177/02654075221114048>
- SHINOHARA, K., i WOBROCK, J. O. (2011). In the Shadow of Misperception: Assistive Technology Use and Social Interactions. W: D. Tan (red.), *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (s. 705–714). New York: Association for Computing Machinery. <http://doi.org/10.1145/1978942.1979044>
- SZABAŁA, B. (2012). Stereotypowy wizerunek osób niewidomych. W: M. Parchomiuk, i B. Szabała (red.), *Dystans społeczny wobec osób z niepełnosprawnością jako problem pedagogiki specjalnej*: t. 1. *Przyczyny – Konsekwencje – Przeciwdziałanie* (s. 89–110). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- ŚWIGOST, M. (2012). Od dewiantów do normalsów. Przemiany piętna społecznego. *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ Nauki Społeczne*, (4), 23–37.
- WIĘCKOWSKI, R. (2015). Fakty i mity na temat osób niewidzących i słabowidzących. W: K. Lipka-Szostak (red.), *I wszystko jasne!* (s. 11–14). Warszawa: Stowarzyszenie Trenerów Organizacji Pozarządowych.
- WORTH, N. (2013). Visual Impairment in the City: Young People's Social Strategies for Independent Mobility. *Urban Studies*, 50(3), 574–586. <http://doi.org/10.1177/0042098012468898>
- ZDRODOWSKA, M. (2018). Technologia jako narzędzie społecznej dystynkcji. Nieoczywiste relacje techniki i niepełnosprawności. *Kultura Współczesna*, 3(102), 13–26. <http://doi.org/10.26112/kw.2018.102.02>

BIAŁA LASKA JAKO ELEMENT SPOŁECZNEGO WIZERUNKU OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ WZROKU

STRESZCZENIE

Biała laska to tradycyjne narzędzie wspierające lokomocję osób z niepełnosprawnością wzroku, a zarazem utrwalony w świadomości społecznej symbol niewidzenia. Celem artykułu jest przedstawienie różnorodnych doświadczeń osób z niepełnosprawnością wzroku w zakresie stosowania białej laski, w tym społeczno-kulturowych uwarunkowań negatywnych postaw wobec tego narzędzia jako elementu publicznego wizerunku. Zaobserwowano znaczne różnicowanie postaw osób niewidomych i słabowidzących wobec korzystania z białej laski. Dla niektórych badanych biała laska jest stałym elementem codziennego wizerunku, poprzez który publicznie zaznaczają swoje kompetencje w zakresie samodzielnego i bezpiecznego poruszania się. Biegłe posługiwanie się laską jest dla nich doświadczeniem wyzwalającym z ograniczeń uszkodzonego ciała. Estetyczne walory białej laski są szczególnie ważne dla kobiet z dysfunkcją wzroku, dla których ta pomoc jest – obok ubrania, fryzury, makijażu – jednym z istotnych elementów autoprezentacji. Dla innych badanych, w tym zwłaszcza osób słabowidzących i tracących wzrok, biała laska jest widocznym znakiem uszkodzenia ciała. Doświadczają oni wewnętrznego konfliktu między potrzebą używania laski w celu zapewnienia sobie bezpieczeństwa i niezależności a obawą przed napiętnowaniem społecznym. Wskazane jest prowadzenie interdyscyplinarnych badań dotyczących społeczno-kulturowych aspektów lokomocji z wykorzystaniem białej laski.

Słowa kluczowe: niewidzenie; niepełnosprawność wzroku; biała laska; piętno; ciało

THE WHITE CANE AS AN ELEMENT OF A SOCIAL IMAGE
OF PERSONS WITH VISUAL IMPAIRMENT

SUMMARY

A white cane is a traditional tool facilitating mobility of persons with visual impairment as well as a socially established symbol of blindness. The aim of the article is to present the diverse experiences of persons with visual impairment while using a white cane, including social and cultural determinants of negative attitudes toward this mobility tool as an element of a public image. A broad variety of blind and low vision persons' attitudes towards using a white cane has been observed. For some of them the white cane is an integral element of their daily image by which they publicly manifest their competence in the area of independent and safe mobility. For them, the efficient use of the white cane is an experience liberating them from the limitations of their impaired body. The esthetic aspects of the white cane are particularly important for women with visual impairment – for them it is one of vital elements of self-presentation. For some other study subjects, especially persons with low vision and those losing sight, the white cane is a visible symbol of body defect. They experience internal conflict between the need to use the cane for safety reasons and the fear of social stigmatization. It is recommended that interdisciplinary studies are conducted on social and cultural aspects of mobility with a white cane.

Keywords: visual impairment; blindness; white cane; stigma; body